

UDK: 811.512.

Mamura YO'LDOSHEVA,
Toshkent davlat transport universiteti dotsent, PhD
E-mail: mbaxtiyarovna@gmail.com

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori U. Yo'ldoshev taqrizi asosida

THE SPECIFIC PROBLEMS OF ARTISTIC TRANSLATION AND METHODS OF THEIR ELIMINATION TODAY

Annotation

In this article, today the problems of art translation itself and methods of their elimination, as well as the transformation of an artistic text from one language to another, are considered a translation that is distinguished from other manifestations of translation by the preservation of a specific artistic aesthetic coloring.

Key words: Artistic translation, context, linguistics, language, method, semantic, stylistic, equivalent, concept of content, speech activity, artistic, translation, art.

СПЕЦИФИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПЕРЕВОДА И МЕТОДЫ ИХ УСТРАНЕНИЯ НА СЕГОДНЯШНИЙ ДЕНЬ

Аннотация

В данной статье сегодня рассматриваются проблемы собственно художественного перевода и методы их устранения, а также преобразование художественного текста с одного языка на другой, перевод, который отличается от других проявлений перевода сохранением специфической художественно-эстетической окраски.

Ключевые слова: Художественный перевод, контекст, лингвистика, язык, метод, семантический, стилистический, эквивалент, концепция содержания, речевая деятельность, художественный, перевод, искусство.

BUGUNGI KUNDA BADIY TARJIMANING O'ZIGA XOS MUAMMOLARI VA ULARNI BARTARAF ETISH USULLARI

Аннотация

Ushbu maqolada bugungi kunda badiiy tarjimaning o'ziga xos muammolari va ularni bartaraf etish usullari hamda badiiy matnni bir tildan boshqa tilga o'girish tarjimaning boshqa ko'rinishlaridan o'ziga xos badiiy estetik bo'yoqdorlikni saqlanishi bilan ajralib turadigan tarjima hisoblanadi.

Kalit so'zlar: Badiiy tarjima, kontekst, tilshunoslik, til, metod, semantik, stilistik, ekvivalent, mazmun tushunchasi, nutq faoliyati, badiiy, tarjima, san'at.

Kirish. Jahon tilshunoslik fani taraqqiyotining hozirgi davrida sistem-struktur tilshunoslikdan keyin yuzaga kela boshlagan generativ nazariya, psixolingvistika, lingvokognitologiya, lingvomadaniyatshunoslik, pragmalolingvistika va kompyuter lingvistikasi singari zamonaviy yo'nalishlarda ishlab chiqilgan antroposentrik tamoyillar va tadqiqot usullari til yoki nutq birliklarini qiyosiy tipologik tahlil qilish orqaligina inson lisoniy faoliyati haqida to'laqonli tasavvur hosil qilishi mumkinligini ko'rsatmoqda. Tarjima deganda bir tildagi matnni grammatik strukturalar va madaniy kontekstlarga mos keladigan semantik va stilistik ekvivalentlikni saqlagan holda boshqa tildagi matn bilan almashtirish tushuniladi. Oddiy qilib aytganda, tarjimoni o'quvchisi ongiga asliyat matnining ta'sirini o'tkazish uchun tarjima tilining madaniy konteksti va grammatik hamda semantik konvensiyalari bilan asliyat matn belgilarini almashtirish deb hisoblash mumkin.

Badiiy matnni bir tildan boshqa tilga o'girish tarjimaning boshqa ko'rinishlaridan o'ziga xos badiiy estetik bo'yoqdorlikni saqlashi bilan ajralib turadigan tarjima hisoblanadi. U o'ziga xos xususiyatlarga egaligi bilan tarjimon olimlarning doimo muhokamasiga sabab bo'lgan. Shuningdek badiiy tarjima madaniyatlararo muloqot vositasi hamdir. U asliyat tilidagi matnning faqat tarjima tilidagi nusxasi emas, balki mazmunli va estetik qiymatga ega axborotni bir tildan boshqa tilga yetkazadigan ijodiy jarayondir.

Badiiy matn badiiy adabiyotning barcha janr xilma-xilligini o'zida mujassam etadi. U ikkita o'zaro bir-biriga bog'liq bo'lgan matn yaratish funksiyasiga, ya'ni ta'sir va estetik 1-jadval

funksiyaga ega. Badiiy adabiyotda axborotni taqdim etish shakli katta ahamiyatga ega. Asarning estetik qiymati, o'quvchiga emotsional-ekspressiv ta'sir darajasi matn mazmunining qanday shaklda aks etilishiga bog'liq (Vinogradov 2001, 16). Badiiy matnlar o'zida mana shunday estetik va ta'sir qilish funksiyasiga egaligi bilan boshqa uslubdagi matnlardan farq qiladi. Shuningdek, ushbu matnda boshqa uslubdagi matn elementlari ham aks etadi.

Umuman olganda, badiiy matn tarjimasida yuzaga keladigan tarjima muammolarini lingvistik va ekstralingvistik muammolar guruhiga ajratish mumkin. Ular ham o'z o'rnida bir qator kichik guruhlarga bo'linadi.

Odatda lingvistik muammolarni fonetika, morfologiya, grammatika, sintaksis, leksika, stilistika hamda matn bilan bog'liq muammolarga tasniflash mumkin.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Fonetik muammolar asliyat va tarjima tillarining fonetik va fonologik tizimlarida, shuningdek asliyat tilidagi biror harf va tovush tarjima tilida mavjud bo'lmagan holatda yuzaga keladi. Xususan, o'zbek tilidagi "o'", "q", "g" tovushlari ingliz tilida mavjud emas, shuningdek ingliz tilidagi diftonglarning muqobili o'zbek tilida uchraymaydi. Bu holat ko'pincha antroponimlar, tomonimlar, gidronimlar va shu kabi atoqli otlarni tarjima qilishda yuzaga keladi. Quyida "O'tkan kunlar" romanida qo'llangan ayrim antroponim va toponimlarning I.To'xtasinov va M.Riz tarjimalarida berilishidagi ayrim tarjima g'alizliklarini ko'rib chiqamiz:

Badiiy tarjimada antroponimlar va toponimlar tarjimasining berilishi

Asliyat matni	I.To'xtasinov varianti	M.Riz varianti	Bizning variant
Otabek	Otabek	Otabek	Otabek
Ziyo shohichi	Ziyo shohichi	Ziyo shohichi	Ziyo shohichi
Mirzakarim qutidor	Mirzakarim qutidor	Mirza Karim qutidor	Mirzakarim qutidor
Andijan	Andijan	Andijon	Andijon

Akromhoji	Akromhoji	Akram Hajji	Akrom hoji
Rakhmat	Rakhmat	Rahmat	Rahmat
Homid	Homid	Hamid	Homid
Hasanali	Hasanali	Hasan Ali	Hasanali

Ushbu jadvalda romandagi asar qahramonlarining ismi va joy nomlarining tarjimonlar tomonidan ingliz tilida berilishi taqdim etilgan. Bu yerda badiiy tarjimaning fonetik xususiyatlari asliyat va tarjima matnlarida o'zaro mos kelmagan jihatlar "Andijon", "Akrom hoji", "Rahmat" va "Homid" so'zlarida namoyon bo'ladi. "Andijon" toponimi I.To'xtasinov variantida "Andijan", M.Riz tarjimasida "Andijon" tarzida berilgan. Bu yerda M.Riz tarjimasi asliyatga monand. Chunki "Andijon" so'zini tashkil qilgan harflar ingliz tilida ham muqobillariga ega. Shuning uchun ushbu so'zni to'g'ridan-to'g'ri transliteratsiya qilib o'g'irsa bo'ladi. I.To'xtasinov tarjimasida ushbu so'z "Andijan" tarzida berilgan. Bunda tovush o'zgarishi sodir bo'lgan. Ingliz tili fonetik va fonologik tizimida unli tovushlarning sirg'aluvchi yoki jarangli tovushlardan keyin kelganda o'zgarishga uchrashi hodisasi mavjud emas. Tarjimonning bunday variantga kelishiga rus tilining ta'siri natijasi bo'lishi mumkin. Odatda bunday fonetik o'zgarishlar rus tiliga xos. Bundan tashqari I.To'xtasinov tarjimasida "Rahmat" antroponimi "Rakhmat" tarzida berilgan. Antroponimning bu holatda berilishi tarjimonning ekstralingvistik bilimi bilan bog'liq. "Rahmat" so'zidani "h" tovushi o'zbek tilida yumshoq hisoblanib, ingliz tilidagi "h" harfiga muqobil bo'la oladi. O'zbek tilidagi qattiq "x" tovushi esa ingliz tiliga "kh" harf birikmasi bilan o'giriladi. Shuning uchun "Rahmat" antroponimi ingliz tilida M.Riz kabi "Rahmat" ko'rinishida tarjima qilsak, maqsadga muvofiq.

Demak, badiiy tarjimaning fonetik muammolari asosan asliyat va tarjima tillarining fonetik va fonologik tizimlaridagi o'zaro farqli jihatlarining mavjudligi bilan xarakterlanadi. Bu kabi farqli jihatlar natijasida yuzaga keladigan tarjima qiyinchiliklari transliteratsiya hamda transkripsiya usullari yordamida bartaraf etiladi. Transliteratsiya va transkripsiya odatda antroponimlar, toponimlar, realiyalar, muqobilsiz leksik birliklar kabilarni tarjima tiliga olib o'tishda qo'llanib, asliyat tilidagi so'zni hosil qiluvchi xarf va tovushlarning barchasi tarjima tilida mavjud bo'lsa, so'z transliteratsiya qilinadi. Agar asliyat va tarjima tilidagi leksik birlikni hosil qiluvchi xarf yoki tovushlar o'rtasida lakuna tovush yoki xarf bo'lsa, yoki tarjima jarayonida tovush yoki xarf reduksiyaga uchrasa transkripsiya qilinadi.

Tadqiqot metodologiyasi. O'zbek tilidan ingliz tiliga yoki aksincha badiiy tarjimada odatda tarjimonlar uchun qiyinchiliklarni yuzaga keltiruvchi yana bir omil – bu sintaktik omildir. Badiiy tarjimaning sintaktik xususiyatlari asliyat matnidagi so'z birikmasi va gaplarni tarjima tiliga sinaktik muvofiqlikni aks ettirgan holatda o'girilishini nazarda tutamiz. Biroq o'zbek tilidan ingliz tiliga tarjimada sintaktik muvofiqlik so'z birikmasi darajasida bo'lishi mumkin, lekin gap darajasida sintaktik moslashuvga erishish qiyin. Chunki ingliz va o'zbek tillari morfologik va struktur tasnifga ko'ra turli xil til oilalariga mansub.

Asliyat matni: — O'zim ko'rmadim, — dedi Oftob oyim, — ammo ko'rguchilarning so'zlariga qarag'anda o'xshashsiz ko'rkam, tengsiz aqlli bir yigit emish... Otasining o'zi yigitni yaxshi ko'rib kuyav qilgan edi. (28-b)

I.To'xtasinov tarjimasi: — "I haven't seen him myself yet", — she said, — "but the people who have seen him say: he is very handsome and smart... Actually her father liked him and agreed to make him a son-in-law!" (55 p.)

M.Riz tarjimasi: "I haven't seen him myself," said Oftob Oyim. "But according to those who have, he is very handsome. I have heard that he is a clever young man. Kumush's father regards him highly; he himself chose him as the groom." (113 p.)

Romanning mazkur parchasida asarning bosh qahramoni Otabekning tashqi ko'rinishi uning bo'lg'usi qayinonasi Oftob oyim tomonidan qisman tasvirlanganini ko'rishimiz mumkin. Bunda "o'xshashsiz ko'rkam" hamda "tengsiz aqlli bir yigit" birikmalari portret qiyofasini tasvirlashga xizmat qilmoqda. Struktur jihatdan ushbu so'z birikmalarining ikkisi ham bitishuv

yo'li bilan hosil bo'lgan. Leksik-semantik jihatdan esa "o'xshashsiz ko'rkam" birikmasi orqali Otabekning juda ham ko'rkam, hushbichim ekanligi, "tengsiz aqlli" birikmasi orqali esa qahramonning aqlliligi, donoligi ifodalanmoqda. Ikkala so'z birikmalarida ham "o'xshashsiz", "tengsiz" so'zlari mubolag'ali ma'no hosil qilib, bu orqali qahramonning tashqi qiyofasi va aqli idrokini boshqalarnikidan ustun qo'yilmoqda. Ushbu birikmalar I.To'xtasinovda "very handsome and smart" tarzida, M.Riz variantida esa "very handsome", "clever" ko'rinishida tarjima qilingan. Ushbu tarjima variantlarini ma'no jihatidan asliyatga yaqinroq deb hisoblash mumkin. Lekin mazkur birikmalar orqali asliyat matnidagi qo'shimcha mubolag'ali ma'no tarjima matnida aks etmaydi. Bundan tashqari ushbu so'z birikmalari struktur jihatidan ham asliyatga monand emas. Shuning uchun kalkalash tarjima usulidan foydalanib, "o'xshashsiz ko'rkam" birikmasini "unique handsome", "tengsiz aqlli" birikmasini esa "excellent smart" tarzida ingliz tiliga o'girilsa, asliyat va tarjima tillaridagi semantik muvofiqlik va leksik-semantik ma'no saqlab qolinadi. Demak, badiiy tarjimada sintaktik birlik (so'z birikmasi misolida)ni tarjima qilish bilan bog'liq qiyinchiliklarni bartaraf qilishda kalkalash tarjima usuli samarali bo'lib, ushbu usul orqali asliyat tilidagi so'z birikmasi tarjima tiliga alohi-alohida so'zma-so'z tarjima qilinadi va asliyatdagi so'z tartibi tarjima tilida ham saqlanib qolinadi.

Tahlil va natijalar. Badiiy matnni xorijiy tilga o'girish tarjimaning boshqa ko'rinishlaridan yaqqol ajratib turadigan yana bir jihati bu – ma'no masalasidir. Badiiy asarda inson portretini tasvirovchi lisoniy vositalarning leksik-semantik xususiyatlari leksik birliklarning denotativ va konnotativ ma'nolarini tarjima matnida saqlash masalalariga bog'liq.

Badiiy matnlar tarjimasida o'ziga xos muammolarni yuzaga keltiradigan til vositalari sirasiga badiiy tasviriy vositalar, realiyalar, sotsiolingvistik, lingvokognitiv, lingvopragmatik birliklar bilan ham bog'liq bo'lib, mazkur masalalar tarjimonlardan nafaqat lisoniy, balki nolisoiniy mukammal bilimga ega bo'lishni taqozo qiladi.

Badiiy tarjimaning yuqorida keltirib o'tilgan aspektlari bilan bog'liq tarjima muammolari orasida stilistik vositalar va o'zida milliy-madaniylikni aks ettiruvchi lisoniy birliklarni tarjima qilish usul va strategiyalari borasida ishimizning keyingi fasllarida batafsil to'xtalib o'tamiz. Badiiy matnlar tarjimasining sotsiolingvistik, lingvokognitiv, lingvopragmatik aspektlari yuzasidan tarjima muammolarini o'rganish alohida tadqiqot predmetini talab etganligi va bular tadqiqot vazifalarimizda belgilab olinmaganligi bois ularga to'xtalib o'tmaymiz.

Xulosa va takliflar. Umuman olganda, badiiy matnlar tarjimasi nafaqat adabiyot, til, tarjima fanlarining, balki ekstralingvistik fan sohalarining ham o'ziga xos integratsiyasi hisoblanadi. Bunda tarjimon asarda yuzaga keladigan nafaqat lingvistik muammolar, balki ekstralingvistik muammolar ham duch keladi. Bu kabi muammolarni bartaraf etishda lisoniy va nolisoiniy tarjima usullaridan samarali foydalanish maqsadga muvofiq.

Badiiy matnni bir tildan boshqa tilga o'girish tarjimaning boshqa ko'rinishlaridan o'ziga xos badiiy estetik bo'yqoqdorlikni saqlashi bilan ajralib turadigan tarjima hisoblanadi. Badiiy tarjima madaniyatlararo muloqot vositasi bo'lib, u asliyat tilidagi matnning faqat tarjima tilidagi nusxasi emas, balki mazmunli va estetik qiymatga ega axborotni bir tildan boshqa tilga yetkazadigan ijodiy jarayondir.

Badiiy matn tarjimasida yuzaga keladigan tarjima muammolari tipologiyasi o'zida lingvistik va ekstralingvistik muammolar guruhini mujassam etadi. Lingvistik muammolarni fonetika, morfologiya, grammatika, sintaksis, leksika, stilistika hamda matn bilan bog'liq muammolarga tasniflasak, ekstralingvistik muammolar lingvokulturologik, kognitiv, sotsiolingvistik, etnolingvistik, pragmalolingvistik, psixolingvistik kabi birliklar badiiy tarjimada qayta ifodalashga aloqador bo'ladi.

ADABIYOTLAR

1. Қодирий А.. Ўткан кунлар. – Тошкент: Шарқ, 2009.– В. 16.
2. Qodiriy Abdulla. The Days Gone By: Novel. Translators:
3. Tukhtasinov I.M., Muminov O.M., Khamidov A.A.. - Toshkent: Mashh ur-press, 2017. – 30 p.
4. Qodiriy A.. “Bygone Days” translated by Mark Reese. Library of Congress Control Number: Library of Congress Control Number:2019914747. – 77 p.
5. O'zbek tilining izohli lug'ati. A.Madvaliyev taxriri ostida.” O'zbekistonmilliy ensiklopediyasi”. “S” harfi. –В. 411. www.ziyouz.com kutubxonasi.
6. Йўлдошев У. Ҳажвий матнлар таржимасининг лингвостилистик ва лингвокултурурологик хужусиятлари (инглиз тилигатаржима қилинган ўзбек халқ латифалари мисолида) филол. фан. ном. дис.автореф. - Тошкент, 2017. - В. 53.